

УЛАЗАК СРПСКЕ ВОЈСКЕ У ВОЈВОДИНУ НОВЕМБРА 1918. ГОДИНЕ

Предраг М. Вајагић
Друштво наставника историје Бачке Паланке

Пробојем Солунског фронта и ослобођењем територије Србије српска војска је кренула у остваривање ратног плана прокламованог 1914. године Нишком декларацијом. На северним границама пред српском војском се налазила територија Војводине у којој је живео велики број Срба. Напредовање српске војске кроз Срем, Банат, Бачку и Барању било је условљено великим простором који је требало заузети са релативно малим бројем војника. Овај задатак био је специфичан због чињенице да Срби нису чинили већинско становништво већ су то били Мађари, Немци и Румуни. Истовремено са напредовањем српске војске кроз Војводину текао је процес политичког организовања српског народа који је имао за циљ сазивање Велике народне скупштине, на којој је проглашено уједињење Војводине са Краљевином Србијом.

Кључне речи: *српска војска, Војводина, примирје, границе, уједињење*

Увод

Вест о Сарајевском атентату и смрти престолонаследника надвојводе Франца Фердинада изазвала је велики страх код војвођанских Срба. Без обзира на манифестовање поданичке лојалности, аустроугарске власти нису имале поверење у Србе, због чега је одмах по избијању рата према њима заведен строг режим. Водеће политичке и јавне личности биле су ухапшене и интерниране у логоре. По местима широм Војводине Мађари и Немци испољавали су шовинистичке испаде према Србима и пљачкали и уништавали њихову имовину. То је у великој мери паралисало свакодневни живот, а за последицу је имало опадање економске моћи Срба.¹ За српско становништво у Војводини „настала је тама“ која је потрајала до завршетка Првог светског рата.²

У тој „тами“ Срби су делили судбину са осталим народима који су живели у Аустроугарској монархији, при чему је њихов положај био специфичан и додатно оте-

¹ Василије Крестић, *Срби у Угарској: 1790–1918*, Нови Сад: Матица српска, 2013, стр. 477; Миленко Палић, *Срби у Мађарско–Угарској до 1918*, Нови Сад: Фатура публикације, 1995, стр. 381–382.

² Богумил Храбак, „Словени у Војводини у данима ослобођења, новембра 1918. године”, у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*; зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, 1993, стр. 59.

жан чињеницом да им је наметнута колективна кривица за избијање рата. Власти су преко уписа ратних зајмова, акција реквизиције хране и метала вршиле организовану пљачку сопственог становништва и привреде, а све ради остварења победе у рату. Реквизиција црквених звона, спроведена током 1916. и 1917. године, такође је представљала својеврсну отимачину од стране власти, којом су биле подједнако погођене све верске конфесије на простору Војводине. Како се ближио крај рата код становништва Војводине било је све мање расположења за упис ратног зајма. Све чешће је пружан отпор неодазивањем, нарочито код Срба, упркос притисцима и агресивној пропаганди аустроугарских власти. После акција реквизиције метала кренуло се са апровизацијама хране. Према сведочанствима савременика, тих дана у народу се веровало да се ближи крај рата. Почетком 1917. године Аустроугарска монархија је отворила нови унутрашњи фронт, на којем се борила против све већег броја дезертера и одметника од власти, познатих под именом „зелени кадар“. Стална несташица хране и других производа широке потрошње проузроковала је незапамћен раст цена, којим су нарочито били погођени најсиромашнији слојеви становништва.³

У таквој атмосфери дошло је до пробоја Солунског фронта, септембра 1918. године, после чега је Аустроугарску монархију захватило опште расуло и распад. У месецима који ће уследити Срби у Војводини ће се ставити на чело покрета за национално ослобођење и отцепљење од Аустроугарске. Српска грађанска елита у Угарској се пробудила из апстиненције у коју је била отерана; морала је у ходу да превазилази последице маргинализације и хвата се у коштац са догађајима који су се смењивали великом брзином. Стање на терену било је крајње неизвесно, јер су силе Антанте, склопивши примирје са Аустроугарском, констатовале политички *status quo*, из којег је произилазила правна основа очувања старе структуре власти.⁴ Иако су међу војвођанским Србима постојале различите идеје о начину на који се требало ујединити са Краљевином Србијом, око питања самог уједињења постојало је апсолутно јединство.⁵ Улазак српске војске у на територију Аустроугарске монархије био је предуслов за чин присаједињења Војводине Краљевини Србији новембра 1918. године, што је представљало остварење вековног сна Срба који су живели северно од Саве и Дунава.

Српска војска од пробоја Солунског фронта до ослобођења Србије

Именовањем француског генерала Луја Франше д'Епера, у лето 1918. године, за главнокомандујућег савезничких снага на Солунском фронту започела је израда планова за офанзиву на снаге Централних сила. У сарадњи са Врховном командом срп-

³ Предраг М. Вајагић, „Ратни зајмови Аустроугарске на простору Војводине 1914–1918“, у: *Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату*, зборник радова, Нови Сад: Архив Војводине, 2016, стр. 139–155.

⁴ Дарко Гавриловић, Саша Марковић, „Неки аспекти присаједињења Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“, *Култура полиса*, бр. 21 (2013), Нови Сад, 2013, стр. 290–291.

⁵ Ranko Končar, Saša Marković, „Voјvodina beetwen Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS“, у: *Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia*, зборник радова, Ljubljana: Odelek за zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2009, стр. 93–105.

ске војске израђен је план који је предвиђао пробој на делу фронта Градешница–Соко–Добро поље–Ветерник, где су биле распоређене српске дивизије. Савезничким јединицама је додељен задатак да помогну српски пробој фронта, у почетној фази завањањем непријатеља око тежишта напада, да би након пробоја започеле напредовање на својим секторима фронта. Пробој Солунског фронта започео је разорним артиљеријским нападом, 14. септембра 1918. године, да би следећег дана српска војска у незадрживом јуришу код Доброг поља пробила линију фронта коју је држала бугарска војска. У наредна три дана српска војска је разбила бугарску одбрану отворивши линију фронта у дужини од 50 км. Успех српских армија није био подржан успехом савезника, комбинована британско-грчка војска је претрпела неуспех у борбама код Дојранског језера, док су се француске јединице још увек налазиле на почетним положајима. Не обазирјући се на савезничко оклевање, начелник штаба Врховне команде српске војске војвода Живојин Мишић наредио је наставак офанзиве која је довела до потпуног слома бугарске војске, што је за последицу имало одлуку владе у Софији да, 30. септембра 1918. Године, потпише капитулацију.⁶

Излазак Бугарске из рата убрзао је завршетак Првог светског рата. Немачка је предала команду на балканском фронту Аустроугарској која је за главнокомандујућег поставила фелдмаршала Хермана фон Кевеша. Удаљивши се од савезничких јединица I српска армија је 9. октобра 1918. године стигла пред Ниш где је започела битку са XI немачком армијом. После тродневних борби јединице Моравске дивизије су ушле у Ниш, а фелдмаршал Херман фон Кевеш је своју последњу линију одбране у Србији успоставио дуж тока Западне Мораве. Долазак II српске армије у долину Западне Мораве и избијање француских дивизија на Дунав код Прахова довео је до слома немачких и аустроугарских линија одбране у Србији. Командант немачке XI армије генерал Кун фон Штојбен наредио је својим јединицама, 26. октобра 1918. године, да започну са повлачењем преко река Дунава, Саве и Дрине, са чиме се сложио и главнокомандујући фелдмаршал Херман фон Кевеш. Овим одлукама главнокомандујућих непријатељских јединица српским армијама је био отворен пут ка Београду и коначном ослобођењу Србије, што је остварено 1. новембра 1918. године, када су делови Дунавске дивизије у преподневним сатима ушли у Београд.⁷

Пробој Солунског фронта и офанзива српске војске која је довела до ослобођења Србије имали су директан утицај на исход рата. Војна победа је омогућила реализацију ратног циља Краљевине Србије оличеног у програму уједињења. У завршној фази рата српска војска је била кључни политички фактор и носилац процеса уједињења.⁸ Ратни циљ је био утемељен у Нишкој декларацији из децембра 1914.

⁶ Петар Опачић, „Слом централних сила на балканском ратишту 1918. године. Пробој солунског фронта”, у: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, зборник радова, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 285-296.

⁷ Петар Опачић, „Српска војска на Солунском фронту и стварање заједничке југословенске државе”, у: *Стварање југословенске државе 1918*; зборник радова, Београд: Институт за савремену историју, 1983, стр. 130-131; Небојша Ђокић, „Српска Прва армија у завршним операцијама за ослобођење Србије октобра 1918. године”, *Браничевски гласник*, бр. 88 (2012), Пожаревац, 2012, стр. 119-192; Мипорад Радовић, „Дејства српске I армије октобра 1918. године и ослобођење Србије”, *Добровољачки гласник*, бр. 12 (1998), Београд, 1998, стр. 44-54.

⁸ Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914-1918*, Београд: Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет равноправних, 2014, стр. 274-275.

године. Меморандумом српске владе, марта 1918. године, савезничке државе су упознате са „минимумом нашег тражења“. Ови захтеви су се кретали од оквира граница са Грчком које су биле одређене Букурешким уговором из августа 1913. године, па до Мориша, Мечека и висова северније од Целовеца и Бељака, односно Лом Паланке и реке Струме до Горице. Недовољно јасна територијална образложења посредно су откривала спремност да се на западу Италији уступе Трст и Пула са околином, да се на југозападу тражи Скадар, а да се на северу захвати територија испод Сегедина и Баје. У источном Банату граница се простирала на област 40–50 км источно од Темишвара, укључивши руднике Решицу и Анину. Територијални захтеви на северу били су донекле смањени, па је било предвиђено да се граница пружа северно од Суботице, а јужније од Баје. Границе су биле образлагање комбинацијом начела националног као пресудног и стратешког као допунског.⁹

Истовремено са напредовањем српске војске текао је убрзани процес распада Аустроугарске монархије, који је био праћен демонстрацијама становништва и побуну у редовима војске. Влада у Бечу, свесна свог пораза, почетком октобра 1918. године покушала је дипломатском акцијом да ублажи тешко стање у којем се монархија налазила. Сва надања Беча била су окренута ка Вудро Вилсону, председнику Сједињених Америчких Држава, али његов одговор да ће словенски народи сами одредити своје интересе означио је крај монархије.¹⁰ То је за словенске народе у монархији био знак за почетак акција које су имале за циљ стварање њихових националних држава. Независност је прва прогласила Чехословачка, 28. октобра 1918. године, а затим је, дан касније, Хрватски сабор прекинуо све државно-правне везе са Аустроугарском. Незадовољство народа у Будимпешти достигло је врхунац 31. октобра 1918. године када је на улици убијен бивши председник угарске владе гроф Иштван Тиса. Недуго затим, 16. новембра, дошло је до проглашења Мађарске Демократске Републике. Истовремено са овим догађајима у Падову је 31. октобра 1918. године стигла аустроугарска војна делегација, затраживши од сила Антанте примирје, које је и закључено 3. новембра 1918.¹¹

Узевши у обзир развој ситуације, главнокомандујући савезничких снага на Балкану генерал Луј Франш д'Епере је, 30. октобра 1918. године, упутио поруку војводи

⁹ Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Београд: Српска књижевна задруга, 1982, стр. 532-534; Драгослав Јанковић, Богдан Кризман, *Грађа о стварању југословенске државе: 1. I-20. XII 1918.*, Том 2, Београд: Институт друштвених наука, 1964, стр. 151-164.

¹⁰ Аустроугарска дипломатија је настојала да закључи мир са Антантом под било каквим условима, или безусловно, једино је тражила признање хабзбуршке династије. Иницирала је преговоре са САД и слала понуде словенским народима. У складу са тим настојањима, 4. октобра 1918. године, Беч је прихватио програм „14. тачака“ председника САД Вудро Вилсона, а 16. октобра предложена је федерализација, по којој су националне владе требале да сарађују са царском владом, при чему се гарантовао „интегритет земаља које припадају Светој Круни Угарске“. Одговор председника САД стигао је 21. октобра 1918. године. Признавши чехословачку владу и оправданост југословенских захтева, он је одбио да прихвати „аутономију“ као основу за закључивање мира речима: „Они, а не ја, ће одлучити која би мера аустроугарске владе задовољила њихове тежње.“ Ален Џ. П. Тејлор, *Хабзбуршка монархија 1809-1918*, Београд: Сlio, 2001, стр. 142.

¹¹ Неколико дана касније, 11. новембра 1918. Године, и Немачка је била присиљена на капитулацију, чиме је Први светски рат био завршен. Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, Београд: Сlio, 2002, стр. 300-301.

Живојину Мишићу да чим могућности дозволе јединице српске војске пређу преко река Дунава, Саве и Дрине. Овај захтев је био политичке природе. Наиме, савезницима је било потребно да у коминикеу наведу како су њихове јединице ступиле на територију Аустроугарске монархије.¹² Сходно овом захтеву, 2. новембра 1918. године Врховна команда српске војске је издала следећу наредбу I српској армији: „[...]Спречити непријатељу сваки саобраћај Дунавом, Савом и Дрином. Из политичких разлога било би корисно, ако би се наши слаби делови или патроле могли пребацити на територију Аустроугарске. Ово ће бити могуће учинити нарочито на фронту Босне. За ово употребити само људе, који се јаве добровољно споразумно са тамошњим становништвом. Једино у случају, да непријатељ евакуише извесну територију могу се за њим упутити наши слаби делови на правцима, где је лако снабдевање и живот трупа. Иначе треба застати, да се војницима омогући стваран одмор после надчовечних напора које су издржали. У том циљу вршити осматрање ових река сасвим slabим деловима, пошто нема изгледа да ће непријатељ покушавати какву нову акцију на нашем земљишту, с тога употребити поглавито коњицу на граници са слабом пешадијом. Све остало држати на местима, где су снабдевања и смештај трупа најпогоднији.

У колико Савезничке трупе буду стигле, да смене делове армије, армија ће се померити постепено ка западу, што ћу у своје време наредити[...]“¹³

Још док су трајали преговори о закључивању примирја у Падови, нова мађарска влада, у жељи да покаже гест добре воље, наређује 2. новембра 1918. године свим мађарским јединицама које су се налазиле на фронту да положи оружје. Ова наредба довела је до општег расула; војници су масовно напуштали јединице и кретали својим кућама. Фелдмаршал Херман фон Кевеш је свој штаб преместио из Новог Сада у Апатин, одакле је 3. новембра упутио две делегације према српској војсци са задатком да започну преговоре о примирју; једна се појавила пред фронтом Дунавске дивизије, а друга пред фронтом Тимочке дивизије. У ишчекивању преговора Врховна команда српске војске је доставила својим јединицама инструкције генерала Луја Франша д' Епера. У њима се од непријатеља пре почетка преговора захтевало да положи оружје и предају ратну флоту, а тек након тога да у Београд пошаље делегацију са пуноважним документима за вођење преговора. За то време нису били дозвољени никакви покрети непријатељских јединица. Од команданта Савезничке војске пуномоћ за преговоре добио је војвода Живојин Мишић. Следећег дана, 4. новембра, у штабу фелдмаршала Хермана фон Кевеша прихваћени су услови за почетак преговора о примирју, уз напомену да се они односе искључиво на територију Угарске.¹⁴

¹² Војни историчар Петар Опачић износи мишљење да је француски генерал Луј Франш д' Епере, као главнокомандујући на Балканском фронту, имао жељу да остане забележено како су јединице под његовом командом прве ушле на непријатељску територију. Петар Опачић, „Ослобођење Војводине 1918. “, *Добровољачки гласник*, Год. 18, бр. 31 (2008), Београд, 2008. стр. 26.

¹³ Наређење Врховне команде српске војске I армији од 2. новембра 1918, *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца: 1914-1918*. Књ. 30, Београд: Министарство војске и морнарице, 1937, стр. 684.

¹⁴ *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца: 1914-1918*. Књ. 31; (Далје ВРС, 31.), Београд: Министарство војске и морнарице, 1939, стр. 22-23.

На основу информација да ће примирје између Антанте и Аустроугарске монархије бити потписано, председник владе Никола Пашић је из Париза, 2. новембра 1918. године, телеграфом о томе обавестио војводу Живојина Мишића. Телеграм је завршио речима: „Хитајте најбрже у Босну, Банат и Срем и у друге области Аустроугарске“.¹⁵ У тренуцима када се очекивало да српска војска пређе границе Аустроугарске монархије, шефу секције за везу при штабу команде савезничке војске мајору Маринковићу је, 4. новембра 1918. године, послата депеша коју су потписали престолонаследник Александар I Карађорђевић и Врховна команда српске војске, у којој се од њега захтевало да инсистира на следећим стварима:

„1. При постављању услова за примирје Аустроугарској треба захтевати потпуну евакуацију Југословенске територије, пошто је она већ прокламована и призната од наших Савезника као слободна земља, као и прекинута свака веза са Аустроугарском монархијом.

2. Питање о Југословенским земљама расправиће се између Српске владе и Југословена са једне стране и наших Савезника са друге стране.

3. Ми нарочито молимо ђенерала д'Епере-а, да захтева, да српске трупе поседују цео Банат и Бачку до линије Мориш-Баја-Суботица-Фишкиркен,¹⁶ јер се је Србија увек и највише интересовала за судбину Баната, чије је становништво чисто српско, православно. А наше право на Бачку признато је од наших Савезника у 1915. години.

4. У случају потребе да се окупирају извесне непријатељске територије ми нарочито инсистирамо, да се не прави никакве разлике између нас и наших Савезника, већ напротив да наше трупе буду заступљене у најширем обиму, а нарочито у томе крају. Али се морамо што више интересовати за земље у којима живи наш елемент, јер је то наше историјско право, а и дужност према становништву дотичних земаља.

5. Ђенералу д'Епере-у познато је, да приликом преговора са Бугарском ми нисмо стављали захтев за окупирање бугарске територије, а овде чинимо обрнуто зато, што је то питање нашега народа, који живи у тим крајевима, а који нас специјално интересује, пошто су то чисто православни Срби, као и зато што је њихова тежња да се уједине са Србијом.

6. Умолите Ђенерала д'Епере-а, да вас обавести има ли он пуномоћје истога карактера за ове преговоре, какве је имао приликом преговора са Бугарском.“¹⁷

Истовремено, командама јединица српске војске које су се налазиле на граници стизале су вести да су српски војни заробљеници пуштени из логора, да у Мађарској влада анархија, као и да дуж тока Саве више нема непријатељских војника. По насељима у Срему истакнуте су српске тробојке, а народ је по улицама узвикивао: „Живео Краљ Петар“. Српско становништво је разоружавало Немце и Мађаре, а свуда су биле излепљене прокламације за уједињење са Србијом. Једно одељење комита је 3. новембра 1918. године прешло Дунав, и на банатској страни код села Девић напало две чете немачке војске, које су се након краће борбе повукле ка Бе-

¹⁵ Д. Јанковић, Б. Кризман, *н.д.*; 456.

¹⁶ Fünfkirchen је немачки назив за Печуј.

¹⁷ *Исто*, стр. 18-19.

лој Цркви.¹⁸ Према изјавама мештана радило се о залуталим групама непријатеља који су напустили Вршац, Балу Цркву и Темишвар. У складу са стањем у Банату издата је наредба јединицама Коњичке и Моравске дивизије да се пребаце преко Дунава на линији фронта Морава–Велико Градиште и да што пре избију на линију Бела Црква–Вршац–Темишвар, при чему су имале задатак да спрече било какве покрете непријатеља источно или западно преко задате линије.¹⁹

Улазак српске војске у Војводину

Петог новембра 1918. године Врховна команда српске војске издала је следеће наређење командантима I и II армије:

„Пошто се догађаји развијају веома брзо и успешно и пошто можда неће бити могуће редовно дотурати наређења од Врховне команде, то овлашћујем команданте армија, да сами узимају решења, према ситуацији момента, базирајући их на следећим основама:

У Банату узети линију Бела Црква–Вршац–Темишвар и десетак километара од ње; на северу достићи Мориш. У Бачкој узети линију Суботица–Баја. На западу и северозападу развити акцију у целом Срему, Славонији, Хрватској, Босни и Херцеговини и Далмацији.

Команданти армија упућиваће слабе јединице, коњицу, поједине батаљоне са по којим топом. Некада је довољно послати и поједине чете у извесна места, тек колико да се појави наша војска. Свуда одмах организовати власти од мештана и запленим оружјем наоружати наше елементе, а напротив разоружати рђаво расположене мештане [...].²⁰

Поступајући по овој наредби, 5/6. новембра јединице I армије су ушле у Земун и Панчево, где су биле срдечно дочекане од становништва. Напредовање је настављено и до краја дана су ушле у Молдаву,²¹ Базјаш,²² Ковин, Кленак и Сремску Митровицу. У Срему је била пронађена велика количина стоке која је одузета народу у Србији, те су предузете мере да се она врати назад. Ослобођеним српским војницима одмах су додељена задужења везана за одржавање реда у сремским насељима.

Истовремено са уласком првих јединица српске војске на територију Аустроугарске монархије, 6. новембра 1918. године у Земун је приспела мађарска лађа на којој су се налазили председник мађарске владе гроф Михаљ Карољи и министар без портфеља Оскар Бакон.²³ Намера мађарског председника владе била је да се

¹⁸ Драгољуб М. Кочић, „Продор српске војске у Банат и отпор Румуна”, у: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, зборник радова, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 324.

¹⁹ *ВРС*, 31, стр. 20-21.

²⁰ *Исто*, 31-32.

²¹ Молдава је град у Румунији који се налази на Дунаву у Ђердапској клисури, а насељен је Србима.

²² Базјаш је село у Румунији које се налази на ушћу реке Нере у Дунав, на почетку Ђердапске клисуре. У селу се налази истоимени манастир Српске православне цркве.

²³ Гроф Михаљ Карољи је касније у својим мемоарима записао сећања на долазак у Београд. Изненађен топлим дочеком мађарске делегације записао је следеће: „Дубоко ме је потресла изражена великодушност овога народа, с којим смо тако срамно поступили”. Mihály Károlyi, *Vjera bez iluzija: memoari „Crlenoga grofa”*, Zagreb: Liber, 1982, стр. 145-146.

сретне са главнокомандујућим на Балканском фронту генералом Лујом Франш д'Епереом. До сусрета је дошло сутрадан, 7. новембра, одмах по генераловом доласку у Београд.²⁴ Гроф Михаљ Карољи саопштио је француском генералу да је створена нова демократска Мађарска и од њега је захтевао да Француска не одобри улазак војних снага околних малих држава на њену територију. Међутим, мађарска делегација није била у позицији да диктира услове, јер су, Чеси, Румуни и Југословени, подржани од Француза, имали своје одређене територијалне захтеве.²⁵

У штаб Дунавске дивизије дошла је делегација Срба из Новог Сада, која је донела вести да се последње јединице аустроугарске војске повлаче из Петроварадина, да је у граду завладала потпуна анархија и да је готово сва територија до Осјека слободна, а да народ са нестрпљењем очекује долазак српске војске. Како би се сачувао ред било је наоружано око 200 српских војника који су били ослобођени из заробљеништва, а између њих и аустроугарских војника није било инцидента.²⁶ Разговорима са делегацијом прикључио се и командант I армије војвода Петар Бојовић, који је одобрио да командант дивизије упути у Петроварадин са изасланицима потребан број официра и подофицира ради организовања српских војника који су се враћали из заробљеништва. За тај задатак одређен је пешадијски мајор Војислав Бугарски, са којим је кренуло 10 нижих официра и 40 подофицира из 7. и 8. пешадијског пука Дунавске дивизије.²⁷

Мачвански одред из састава Дринске дивизије са задатком извиђања упућен је на територију Срема. Један батаљон јачине три чете са 4 митраљеза пребацио се у Сремску Митровицу где је успоставио ред, а затим је током 7. новембра започето извиђање на правцима С. Митровица – село Радинци, С. Митровица – село Лежимир, С. Митровица – село Чалма–Ердевик и С. Митровица–Шид. Поред ових јединица Дринске дивизије једна чета са два митраљеза упутила се у Руму, са задатком извиђања дуж правца Инђија–Ириг–Врдник и обезбеђивања железничке пруге, док је једна чета упућена ка Вуковару, где је становништво зауставило бродове који су носили товар опљачкане робе, чија се вредност процењивала на више милиона динара. Моравска дивизија је преко Дунава пребацила једну чету под командом капетана Петра Арачића са задатком да обезбеди путне правце Панчево–Овча, Панчево – село Јабука, Панчево–Францвелд,²⁸ Панчево–Ново Село и Панчево–Ба-

²⁴ Код српске Врховне команде постојала је бојазан од преговора које је генерал Луј Франш д'Епере требало да води са председником мађарске владе. Због тога је команди I армије послата депеша са инструкцијом да француски генерал од Мађара захтева да се повуку до линије Мориш–Суботица–Баја–Печуј, што је правдано војничким разлозима. У случају да генерал Луј Франш д'Епере учини другачије и евентуално пристане на линију јужно од правца Темишвар–Сомбор, у последњем тренутку му је требало саопштити да престолонаследник Александар I Карађорђевић не може пристати на такав услов и да се сматра како је Краљевина Србија и даље у рату са Аустроугарском монархијом. *ВРС*, 31, стр. 68.

²⁵ *Историја Мађара*, 301-302.

²⁶ Историчар Слободан Бјелица истиче да се радило о наоружаној формацији српских војника који су се враћали из ратног заробљеништва. Њих је окупио потпоручник Бошко Павловић и формирао јединицу „Краљевска српска војна полиција“ која је сарађивала са Српским народним одбором на челу са Јашом Томићем. Ова јединица је током 6. новембра 1918. започела да преузима објекте по Новом Саду од непријатељске војске која се ујурбано повлачила. *Вечерње новости*, 9. новембар 2011.

²⁷ *ВРС*, 31, стр. 58.

²⁸ Francveld је немачки назив за село Качарево.

ваниште. Делови Коњичке дивизије наишли су на непријатељски отпор код Базјаша и Нове Моладаве, а пребацивање главнине дивизије било је успорено услед недостатка пловних средстава за прелазак Дунава. Дунавска дивизија посела је линију Сурчин–Бечмен–Ашања.²⁹

У складу са развојем ситуације на терену командант I српске армије војвода Петар Бојовић је, 8. новембра 1918. године, издао наређење Коњичкој и Моравској дивизији да заузимање територије Баната изводе обазриво, јер су се јединице немачке XI армије још увек налазиле у Румунији. Од велике важности било је заузимање рудника угља Решица, а ако се укаже прилика требало се порушити на неколико места железничка пруга Темишвар – Турн Северин, како би се прекинула даља евакуација немачких јединица. Дунавска дивизија је са једним пуком требало да заузме територију Бачке између Дунава и Тисе до линије Баја–Суботица–Сегедин, други пук дивизије требало је да остане у Београду, док је трећи добио улогу армијске резерве и требало је да се распореди дуж десне обале реке Тисе. Дринска дивизија требало је да развије енергичну акцију у Срему, Славонији у Хрватској, поседањем линије Босански Брод–Осјек–Печуј. Комнадантима дивизија била је дата инструкција да шаљу слабије јединице, коњицу, поједине батаљоне са понеким топом, понекад и само чету у поједина насеља како би становништво било у прилици да види српску војску. У свим запоседнутим насељима одмах је требало приступити организовању власти од стране мештана, а заплењеним оружјем формирати органе реда. Свим јединицама и официрима скренута је пажња да воде рачуна о свом понашању у областима насељеним српским становништвом, да било какав разговор о политици избегавају, јер то може довести до конфликта. Инсистирало се на томе да је српска војска послата да заведе ред и спречи анархију, због чега је понашање српског војника имало да буде „огледало солидности реда и дисциплине“. Одмах је требало предузети поправку свега што је порушено, а нарочито саобраћајне инфраструктуре железничких пруга и путева, телефонских и телеграфских линија.³⁰

Према извештајима штабова дивизија I армије од 8. новембра 1918. године напредовање јединица се и даље одвијало постепено и обазриво, у складу са добијеним наређењима. Јединице Коњичке дивизије су заузеле Белу Цркву, да би потом упутиле патроле ка Вршцу и Алибунару, док се главнина ове дивизије још увек пребацивала преко Дунава. Српску војску је пред Вршцем сачекала молба епископа темишварског др Георгија Летића да заустави своје напредовање, јер су Немци претили одмаздом над српским становништвом у граду.³¹ Моравска дивизија је остала на својим положајима, док је коњички ескадрон Дунавске дивизије ушао у Инђију. Слично је било и на линији напредовања Дринске дивизије, чије су мање јединице биле упућене ка Сремским Карловцима, Илоку и селу Сусек, чиме су избиле на десну обалу реке Дунав.³² Коначно, 9. новембра 1918. године јединице Дунавске дивизије су из Петроварадина ушле у Нови Сад, чиме је територија Срема

²⁹ Исто, стр. 73-79.

³⁰ Исто, стр. 90-91.

³¹ Српска војска је ушла у Вршац 10. новембра 1918. године, након што се из града повукао и последњи немачки војник. Драгољуб М. Кочић, *н.д.*: стр. 326.

³² ВРС, 31, стр. 92-95.

стављена под контролу српске војске.³³ Коњички ескадрон Дунавске дивизије добио је наређење да 12. новембра продужи са извиђањем у правцу Сомбора и Суботице ради прикупљања информација о томе докле се непријатељска војска повукла. Од пристиглих српских заробљеника у Новом Саду формиран је 7. пешадијски прекобројни пук, који је прикључен Дринској дивизији.³⁴

Десној колони Моравске дивизије, по командом потпуковника Стојана Николића, јачине три батаљона са 27 митраљеза и 12 брдских топова, наређено је напредовање из правца Вршца ка Темишвару до линије на реци Мориш, док је левој колони, под командом пуковника Душана Ристића, јачине три батаљона са 27 митраљеза, 8 брдских топова и ескадроном дивизијске коњице, наређено наступање правцем Панчево–Дебелача–Ковачица–Бечкерек–Кикинда.³⁵ Од стратегијске важности било је заузимање рудника гвожђа Решице, као рудника Анине и оно се морало извршити без одлагања, због чега је издвојен један вод из коњичког ескадрона, који је упућен на овај правац.³⁶ У току вечери 12. новембра 1918. године 30 војника из одреда мајора Војислава Бугарског је возом из Новог Сада упућено у Врбас, са задатком да успоставе ред. Пуковник Илија Миладиновић је приступио формирању новог пука од српских заробљеника који је назван Комбиновани пук Дунавске дивизије.³⁷

Композиција са 8. пешадијским пуком Дунавске дивизије, ојачаним пољским артиљеријским дивизионом, кренула је 13. новембра 1918. године у 15 часова са железничке станице у Новом Саду ка Суботици. Воз је у Нови Врбас стигао око 16 часова, где је мајор Михаило Боди информисан од потпоручника Живаљевића да су немачке јединице поселе линију Сента–јужно од Суботице–Баја, те да су спремне да пруже отпор. Одлучено је да се настави ка Суботици у коју је одред српске војске ушао после 18 часова. У граду није било непријатељевих војника, па су јединице 8. пешадијског пука заузеле железничку станицу, а затим су осигурале северне прилазе граду. Око 20 часова упућена је једна чета возом за Бају, а место је, без инцидента, око 23 часа, стављено под контролу српске војске. Такође, јединица јачине половине батаљона исте вечери је ушала у Сомбор. Истовремено, батаљон из састава Дринске дивизије, ојачан једним ескадроном 2. коњичког пука, упућен је са задатком да заузме Печуј.³⁸ У тренуцима када су јединице 8. пешадијског пука улазиле у Бају, између представника мађарске владе Беле Линдера и представника сила Антанте војводе Живојина Мишића и француског генерала Пола Проспера Анрија потписано је примирје. Према одредбама примирја које је потписано у Бео-

³³ На челу Коњичког ескадрона Дунавске дивизије, који је у Нови Сад ушао 9. новембра 1918. године око 10 часова, налазио се мајор Војислав Бугарски. У граду је затекао велики ратни плен у виду хране, угља, различитог материјала, артиљеријског оружја, пушака са доста муниције, теретних аутомобила, реморкера и преко 100 шлепова. Шлеп са санитарским материјалом одмах је упућен за Београд. *Исто*, стр. 116.

³⁴ *Исто*, стр. 144.

³⁵ *Исто*, стр. 119.

³⁶ Овај вод је 14. новембра 1918. године заузео руднике Решицу и Анину. Драгољуб М. Кочић, *н.д.*; стр. 326.

³⁷ *ВРС*, 31, стр. 163.

³⁸ Пук је добио задатак да се возом пребаци до Суботице, а затим да са патролама избије на линију Суботица–Баја. Командант пука је упозорен да примирје Краљевине Србије са Мађарском није потписано и да ће се пред њим наћи јединице са којима је српска војска још увек била у ратном стању. *Исто*, стр. 164–166.

граду, у 23 часа, сва непријатељства су престала одмах, а мађарска влада се обавезала да ће повући своју војску на линију горњи ток реке Самош–Бистрица–село Мориш–река Мориш све до њеног ушћа у Тису–Суботица–Баја–Печуј–река Драва.³⁹

Контрола спровођења примирја између Мађарске и Антанте била је поверена Војној мисији на челу са француским потпуковником Фернаном Виксом, коме је стављено на располагање 12 француских и српских официра. Српску Врховну команду представљао је мајор Михаило Боди, а његов главни задатак је био да решава спорове који су настали након што је српска војска посела демаркациону линију. Поред тога, требало је што хитније организовати репатријацију српских ратних заробљеника и цивилних лица која су била депортирана за време рата на широкој територији Аустроугарске монархије. Одмах по доласку у Будимпешту мајора Бодија је дочекао званичан протест председника мађарске владе грофа Михаља Кароља упућен генералу Лују Франшу д'Еперуеу. Мађарска страна је оптужила српску војску да је прекршила одредбе примирја које је потписано у Београду, тако што је заузела већу територију него што је било предвиђено. Такође, жалбе су се односиле на ометање и забрану рада мађарских цивилних власти, разоружавање полицијских јединица, конфискацију животних намирница, спречавање промета робе са Мађарском, као и на увођење цензуре у штампи и поштанско-телеграфском саобраћају.⁴⁰

Током напредовања српске војске кроз Банат, појавиле су се одређене потешкоће, које су биле последица одбијања јединица немачке XI армије да положи оружје. Приликом додира са јединицама Коњичке дивизије немачки официри нису дозвољавали напредовање већих формација српске војске ка Темишвару. Био је дозвољен пролазак патроли српске војске ка Темишвару, а 4. коњичком пуку је тек 15. новембра дозвољен улазак у предграђе. Другим српским јединицама био је забрањен улазак у град, уз претњу оружаног отпора, ако се не буде поштовала одлука команданта немачке војске у Темишвару. Немачка војска је обезбедила исхрану за 4. коњички пук, док је 1. коњички пук био задржан на левој обали Тамиша, док се 6. немачка резервна дивизија није повукла.⁴¹ Без обзира на ове услове непријатеља, заобилазећи Темишвар, поједине јединице српске војске избиле су на реку Мориш.

Распоред јединица I српске армије на дан 14. новембра 1918. године, на простору Бачке, Баната и Барање био је следећи:

Коњичка дивизија: претходница пука код села Љубљина са предњим деловима на реци Тамишу. Један коњички пук у селу Војтеку. Један вод у руднику Решици. Једна патрола код Оршаве. Дивизион у Вршцу, а један ескадрон у Белој Цркви. Штаб дивизије се налазио у Белој Цркви. Један пук упућен је ка Мехидији, а један источно од Темишвара.

Моравска дивизија: Претходница десне колоне (један батаљон 1. пешадијског пука и једна брдска батерија) у селу Дента; главина ове колоне (два батаљона 1. пешадијског пука и две брдске батерије) у селу Моравици. Претходница леве колоне (еска-

³⁹ Исто, стр. 181-183.

⁴⁰ Вујица Ковачев, „Савезничка Мисија у Будимпешти крајем 1918. године и разграничење са Мађарском”, у: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, зборник радова, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 340-341.

⁴¹ Исто, 191-192.

дрон дивизијске коњице, батаљон 2. пешадијског пука и брдска батерија) у селима Баранда, Уздин, Ковачица и Падина, а њена главница (два батаљона 2. пешадијског пука и једна брдска батерија) у Дебељачи и Панчеву. Трећи пешадијски пук, као дивизијска резерва са једним батаљоном, налазио се у Белој Цркви, са два батаљона у Вршцу. Пољски артиљеријски дивизион, хаубички дивизион и вод топова од 150 мм налазио се на простору Бела Црква–Базјаш. Штаб дивизије налазио се у Белој Цркви.

Дунавска дивизија: У Суботици се налазио 8. пешадијски пук са једним пољским дивизионом, коњичким ескадроном са избаченим деловима нешто северније и источно у селу Харслопу, једна чета овог пука налазила се у Баји. У Сомбору се налазио батаљон Комбинованог пука са командантом батаљона. У Новом Саду се налазио 9. пешадијски пук, пољски артиљеријски пук и брдски дивизион, а у Београду и Земуну остао је 7. пешадијски пук. У Петроварадину је био смештен Хаубички дивизион, једна чета пионира била је ангажована на подизању моста преко Саве у Београду, док је друга била ангажована на поправци пруге код Велеса у Македонији. Штаб дивизије био је у Новом Саду.

Дринска дивизија: Мањи делови ове дивизије били су ангажовани на поседују Баране и то коњички ескадрон 2. коњичког пука упућен из Осјека ка Мохачу, а један батаљон са два брдска топа налазио се у Печују. Остатак дивизије напредовао је кроз Хрватску.⁴²

Коначно, повлачењем јединица немачке XI армије према Араду, током 17. новембра 1918. године, јединице Коњичке и Моравске дивизије из различитих праваца су ушле у Темишвар. Становници града су на улицама са одушевљењем поздравили улазак српске војске. Сличне манифестације забележене су и у Суботици, где је прво у римокатоличкој, а затим у православној цркви организована служба у част доласка српских војника. Затим је организован свечани дефиле српске војске центром Суботице.⁴³ Међутим, на неким од територија у које је ушла српска војска појавили су се проблеми; команда Коњичке дивизије је јављала Врховној команди о појачаном деловању румунских агената који су ширили пропаганду о присаједињењу територије Баната све до Тисе Румунији. Центар пропагандне активности био је у Араду, одакле је стизало оружје. Односи између Срба и Румуна су постали заоштрени и претили су да ескалирају у крваве сукобе. Сличан извештај стигао је од команданта Дунавске дивизије чије су јединице биле разбацане по читавој територији Бачке. Њему је свакодневно стизао велики број жалби везаних за неред, пљачке и убиства, нарочито у околини Новог Сада, као и на правцу Сомбор–Врбас–Нови Сад–Паланка. Патроле жандармерије појачане официрима нису биле довољне за одржавање реда и мира. Проблем је представљала и Суботица која је имала више од 100.000 становника, због чега је један пешадијски пук био сувише слаб за гаранцију стабилности у граду, због чега се хитно захтевало слање појачања.⁴⁴

Коначно, током 20. и 21. новембра, јединице Коњичке и Моравске дивизије избиле су на реку Мориш, при чему су заузеле градове Арад и Сегедин. Врховна команда српске војске је свим јединицама, депешом 28. новембра 1918. године, издала наре-

⁴² Исто, 200-201.

⁴³ Исто, 212.

⁴⁴ Исто, 217-224.

ђење: „Окупациона просторија за овај мах пружаће се на исток закључно са линијом Оршава–Мехадија–Карансебеш–Нови Арад. Од Новог Арада линија иде током реке Мориш до Сегедина, тако да Нови Арад и Нови Сегедин остају у нашем поседу. Од Сегедина линија иде даље на запад преко Баје, која остаје нама. Од Баје током реке Дунава до Мохача, па затим на запад преко Печуја на Драви и њеним током. Дефинитивна граница на северу почев од Баје и даље, која би обухватила Словеначку и Хрватску није још утврђена”.⁴⁵ Овим наређењем Врховна команда српске војске је исцртала границе преко којих њене јединице више нису вршиле покрете, а даљи задаци су се односили на њихово чување, односно одржавање реда и мира на простору Војводине. Наредни месеци ће дешавања везана за коначно исцртавање граница нове државе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца преместити на поље дипломатије и преговора који су требали да доведу до потписивања мировних уговора.

Дешавања у Војводини током новембра 1918. године

На вести о победама српске војске, крајем септембра 1918. године у Загребу је отпочела завршна фаза конституисања Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба. Народно вијеће СХС било је конституисано према територијалном принципу, замишљено да буде политички представник свих Срба, Хрвата и Словенаца који су живели и „Хрватској-Славонији с Ријеком, у Далмацији, Босни и Херцеговини, Истри, Трсту, Крањској, Горичкој, Штајерској, Корушкој, Бачкој, Банату, Барањи, Међумурју и по осталим крајевима југозападне Угарске”. Главна тачка политичког програма Народног вијећа СХС односила се на „једињење свих Словенаца, Хрвата и Срба у народну, слободну и неовисну државу Словенаца, Хрвата и Срба, уређену на демократским начелима”.⁴⁶ Иако су територије Бачке и Баната биле под ингеренцијом Народног вијећа СХС, Срби са ових простора нису имали своје представнике у Загребу. На вести о активностима у Загребу прва реакција је стигла од Тихомира Остојића, секретара Матице српске и уредника њеног Летописа, који је након повратка из интернације окупио своје политичке истомишљенике у Суботици. На састанку који је одржан 2. октобра 1918. године усвојена је *Резолуција независних Срба и Хрвата Јужне Угарске*. Резолуција је Бачку, Банат и Барању сматрала саставним деловима будуће слободне заједничке југословенске државе, а решење југословенског питања требало је тражити у оквирима будуће мировне конференције.⁴⁷ Резолуција је допуњена на новом састанку који је одржан 24/25. октобра 1918. године, када је Народном вијећу Словенаца, Хрвата и Срба у Загребу признато право да заступају интересе Срба и Хрвата у Јужној Угарској.⁴⁸ Војвођански радикали, окупљени око свог вође Јаше Томића, који је у пролеће 1918. године пуштен

⁴⁵ Исто, 310.

⁴⁶ Грађа о стварању југословенске државе, III/стр. 373-375.

⁴⁷ Фердо Шишић, Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Загреб: Матица хрватска, 1920, стр. 168.

⁴⁸ Грађа о стварању југословенске државе, III/стр. 325-326; Василије Крстић, „Срби у Угарској у време првог светског рата”, у: *Срби и Први светски рат 1914-1918*, зборник радова, Београд: Српска академија наука и уметности, 2015, стр. 55.

из интернације, сматрали су да Војводина треба директно да се уједини са Краљевином Србијом.⁴⁹ У страху од репресије према цивилном становништву Јаша Томић се уздржавао од активности које би власт могла окарактерисати као израз непослушности и протеста.⁵⁰ У тренуцима када је постало очигледно да се Аустроугарска монархија распада, Јаша Томић 27. октобра 1918. године одлази у Суботицу на састанак са својим политичким присталицама. Током састанка говорило се потреби оснивања народних одбора по Војводини, који су требали да преузму вршење цивилне власти од дотадашњих угарских власти.⁵¹ Први Српски народни одбор (СНО) основан је у Великом Бечкереку, 31. октобра 1918. године, а неколико дана касније, 3. Новембра, уз дозволу угарских власти, одбор је основан и у Новом Саду, а за његовог председника изабран је Јаша Томић.⁵² Слично стање је било и на територији Срема, где је улогу предводника српског становништва преузео вођа сремских радикала Жарко Младеновић, адвокат из Руме. Он је у име Радикалне странке присуствовао заседањима Народног вијећа СХС у Загребу, као члан његовог Средишњег одбора. Током новембра 1918. године развија широку политичку активност на територији Срема, организујући политичке зборове и оснивајући одборе. На свим тим окупљањима он је износио захтев да се Срем директно уједини са Краљевином Србијом, без обзира на остале територије насељене јужнословенским становништвом у Аустроугарској монархији.⁵³

Организовањем СНО на територији Војводине дошло је до преплитања три врсте власти: старе угарске која се распадала, нове угарске која се формирала под контролом владе Михаља Карољија и српских власти. Поред тога, своје органе власти у Војводини формирали су Буњевци и Шокци, Словаци, Русини и Немци. Свим овим органима власти било је заједничко да су настојали да обезбеде „мир и поредак“, као и да зауставе било каква револуционарна превирања која су могла

⁴⁹ Своје виђење даље судбине Војводине Јаша Томић је исказивао реченицом: „Хоћемо да обучемо прво српску кошуљу, јер нам је она најближа, а после тога заогрунемо се огртачем Југословена“. Душан Попов, „Матица српска и догађаји око ослобођења 1918. године“, у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, Нови Сад, 1993, стр. 173.

⁵⁰ Књижевник Вељко Петровић, једини члан Југословенског одбора са територије Војводине, преко посредника је, у лето 1918. године, послао поруку у Војводину са позивом да се изведе акција против угарске владе. На тај начин је државама Антанте требало послати поруку да српско становништво жели да се отцепи од Угарске. Овај позив Јаша Томић је одбацио, правдајући своју одлуку тиме да би евентуална побуна довела до одмазде угарских власти над српским становништвом. Коста Милутиновић, „Војводина и стварање Југославије“, *Историјски преглед*, Год. 7 бр. 3-4 (1961), Загреб, стр. 201.

⁵¹ Коста Милутиновић, „Војводина и стварање Југославије“ у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, Нови Сад, 1993, стр. 87-88.

⁵² Српски народни одбор у Новом Саду је настао из Одбора за прихватање и смештај избеглица из Босне и Херцеговине који је током рата вршио хуманитарну делатност, спасивши од глади више десетина хиљада српске деце. У новосадском одбору најбројнији су били радикали, а једна од првих одлука била је да се покрене *Српски лист*, као званично гласило српских народних одбора у Војводини. Лазар Ракић, *Јаша Томић*, Нови Сад: Матица српска, 1986, стр. 288-289.

⁵³ Жарко Младеновић је водио оштре полемике са хрватским члановима Народног вијећа СХС по питању уједињења Срема. Фердо Чулиновић, *Југославија између два рата*, Књ. 1, Загреб: Југославенска академија знаности и уметности, 1961, стр. 111-114.

да доведу до друштвеног преврата. Са друге стране, постојање више паралелних структура власти стварало је могућност сукоба. На вести о формирању владе Михаља Карољија, у Суботици је, 31. октобра 1918. године, основано Мађарско национално веће, које је одмах формирало своје Војно веће са задатком организовања Грађанске и Радничке страже. У краткотрајном периоду током којег су деловали мађарски национални одбори по војвођанским местима они су били у сталној комуникацији са мађарском владом. Са уласком српске војске у Војводину покушаји да се спроведу наредбе и уредбе које су стизале из Будимпеште завршавали су се без успеха. Војни команданти које је српска војска поставила по насељима имали су право да одређују деловање органа власти које су затекли на терену, што је довело до убрзаног укидања мађарских националних већа и распуштања оружаних групација под њиховом контролом. Упоредо са овим процесом, смењивани су различити функционери и градски магистрати, уз образложење да нису обављали своје основне дужности, чиме су угрозили интересе становништва. После потписивања Београдског примирја, мађарско становништво у Војводини наставило је већином са признавањем управно-политичке надлежности нове мађарске администрације, а тиме и суверености нове мађарске државе. Отпор органима власти које је контролисао СНО у прво време је исказиван у виду „пасивне резистенције”.⁵⁴

Ситуација у Банату била је најсложенија на простору Војводине, јер су мађарски политички кругови, 31. октобра 1918. године, на Темишварском народном збору прогласили Банатску републику. Евентуално међународно признање Банатске републике требало је да спречи српску војску да заузме Банат. Признање је одмах стигло од владе из Будимпеште, а имала је и подршку од дела банатских Немаца. Као реакција на проглашење Банатске републике Румуни су формирали Централни румунски национални савет, који је своје седиште преместио из Темишвара у Арад, а од официра и војника пристиглих са фронта формирала се Национална гарда. Током новембра 1918. године међу банатским Румунима вођена је акција чији циљ је био одржавање Велике народне скупштине у Алба Јулији, која је требало да прогласи „уједињење Баната са Румунијом без услова”. Напредовањем српске војске кроз Банат и уласком у Темишвар дошло је до распуштања органа власти Банатске републике и Румунског националног савета, а разоружане су и све оружане формације. Ред у Темишвару одржавала је српска војска уз помоћ цивилне полиције. Одлуком команданта Моравске дивизије пуковника Панте Грујића Румунима са територије Баната под контролом српске војске није било дозвољено да учествују у раду Велике народне скупштине у Алба Јулији.⁵⁵

Улазак српске војске у Нови Сад омогућио је вођству СНО да се потпуно посвети питању уједињења Војводине Краљевини Србији. Ради добијања инструкција за даљи рад Јаша Томић, Васа Стајић и Игњат Павлас, 11. новембра 1918. године, одлазе у Београд, где се састају са министрима српске владе Момчилом Ничићем и Љубомиром Јовановићем. Они су им пренели да је „жеља званичне Србије да јој се Војводина

⁵⁴ Шандор Месарош, „Мађари у Војводини и уједињење”, у: *Стварање југословенске државе 1918*, зборник радова, Београд: Институт за савремену историју, 1983, стр. 301-305.

⁵⁵ Глигор Попи, „Банатски Румуни 1918. године”, у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, Нови Сад, 1993, стр. 215-225.

прикључи независно од Загреба". После састанка влада је телеграмом обавестила свог председника Николу Пашића у Паризу, да „наш свет из Баната, Бачке и Срема” намерава да се уједини са Краљевином Србијом, као и да су започеле припреме за скупштину на којој ће се затражити уједињење.⁵⁶ Тако је мишљење Јаше Томића по питању решавања будућности Војводине однело победу. Упориште за своје идеје Јаша Томић је проналазио у националним разлозима. Сматрао је да је природно да се Срби у Војводини прво уједине са Србијом, а тек затим заједно уђу у југословенску државу.⁵⁷ Такође, није био потпуно сигуран да ће до југословенског уједињења доћи, па је за Војводину било ризично да се уједини са Државом Словенаца, Хрвата и Срба.⁵⁸

Током новембра 1918. године, под контролом СНО, завршене су припреме за одржавање Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и других Словена Баната, Бачке и Барање. Овој скупштини претходио је Велики народни збор у Руми, 24. новембра 1918. године, са којег је Народном вијећу СХС упућен захтев да се приступи стварању заједничке југословенске државе на челу са династијом Карађорђевић. У случају да се уједињење не изврши, народ Срема се изјашњава за директно присаједињење Краљевини Србији.⁵⁹ Коначно, 25. новембра 1918. године у Новом Саду, у присуству 757 посланика, који су заступали 211 општина Бачке, Баната и Барање, одржана је Велика народна скупштина Срба, Буњеваца и других Словена Баната, Бачке и Барање. Њена главна одлука била је да се Бачка, Банат и Барања прикључују Краљевини Србији. Свим несрпским и несловенским народима, који су остали у границама које је запосела војска Антанте гарантована су сва права, која су као мањина желели да очувају.⁶⁰ Одлуку Велике народне скупштине одмах је прихватила влада Краљевине Србије, чиме је процес уједињења био завршен.⁶¹

Закључак

Улазак српске војске на територију Срема, Баната, Бачке и Барање, новембра 1918. године, представља кулминацију успешне офанзиве која је започела пробојем Солунског фронта. Низ догађаја који је уследио после пробоја Солунског фронта довео је до потпуног слома војне моћи централних сила и њихове капитулације. Напредујући кроз Војводину српска војска је у насељима са српским становништвом била

⁵⁶ Лазар Ракић, *Радикална странка у Војводини 1902-1919*, Нови Сад: Институт за историју, 1983, стр. 192.

⁵⁷ Супротан овом био је став Васе Стајића и његових политичких истомислјеника да се Војводина, као део Државе Словенаца, Хрвата и Срба, уједини са Краљевином Србијом.

⁵⁸ Љубомирка Кркљуш, „Организација власти Војводине у време стварања Краљевине СХС”, у: *Стварање југословенске државе 1918*, зборник радова, Београд: Савет академија наука и уметности СФРЈ, Заједница институција за изучавање новије историје народа и народности Југославије, Савез историчара Југославије, 1989, стр. 288-290.

⁵⁹ Чедомир Попов, Јелена Попов, Аутономија Војводине. Српско питање, Сремски Карловци: Културни центар Карловачка уметничка радионица, 1993, стр. 18-19; Мира Радојевић, „Српско-хрватски спор око Војводине 1918-1941”, *Историја 20. века*, бр. 2 (1996), Београд, стр. 40-41.

⁶⁰ Драго Његован, *Присаједињење Војводине Србији: прилог политичкој историји Срба у Војводини до 1921. године*, Нови Сад: Музеј Војводине, 2004, стр. 39-47.

⁶¹ Организационо уклапање Војводине у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца завршено је 11. марта 1919. године, када је престала са радом Народна управа која је имала функцију извршних органа.

дочекана са одушевљењем. Са друге стране, у насељима са већинским мађарским и немачким становништвом српски војници су виђени као снага која је повратила поштовање реда и закона. Српска војска је на просторима бивше Аустроугарске монархије које је заузела зауставила анархију која је почела да узима маха после распада некада моћног царства. Посебно је важно истаћи да у документима није забележен нити један инцидент од стране српске војске према цивилном становништву. По томе се српска војска разликовала од аустроугарске војске која је починила многобројне ратне злочине према српском цивилном становништву током Првог светског рата. Било каква врста реваншизма према мађарском и немачком цивилном становништву је изостала. Границе до којих је напредовала српска војска биле су одређене одлукама владе Краљевине Србије, а на терену је за то постојала апсолутна подршка француских генерала на челу са Лујом Франш д'Епером. Упркос натчовечанским напорима којима су српски војници били изложени током офанзиве, они су још једном потврдили највише борбене вредности, испунивши све задатке које су пред њих поставили Врховна команда, Влада и престолонаследник Александар I Карађорђевић.

Захваљујући победи српске војске, Срби из Војводине су успели да остваре свој вековни сан – уједињење са Србијом. Војвођански Срби који су активно учествовали и помагали обнову нововековне српске државе, још од Карађорђевог устанка, преко изградње државне управе за време Обреновића, до учешћа добровољаца у балканским ратовима. Уједињење Војводине са Краљевином Србијом може се посматрати и као завршетак процеса националног ослобођења српског народа. Један од врло важних догађаја јесте оснивање Велике народне скупштине Срба, Буњеваца и других Словена Баната, Бачке и Барање, чије су одлуке чврсто везале Војводину за Србију.

Литература

Објављена грађа

- [1] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца: 1914–1918*. Књ. 30, Београд: Министарство војске и морнарице, 1937.
- [2] *Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца: 1914–1918*. Књ. 31, Београд: Министарство војске и морнарице, 1939.
- [3] Јанковић Драгослав, Кризман Богдан, *Грађа о стварању југословенске државе: 1. I–20. XII 1918*), Том 2, Београд: Институт друштвених наука, 1964.
- [4] Шишић Фердо, *Документи о постанку Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, Загреб: Матица хрватска, 1920.

Мемоари

- [1] Mihály Károlyi, *Vjera bez iluzija: memoari „Crvenoga grofa“*, Zagreb: Liber, 1982.

Штампа

- [2] *Вечерње новости*

Монографије

- [1] Крестић Василије, *Срби у Угарској: 1790–1918*, Нови Сад: Матица српска, 2013.
- [2] Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд: Српска књижевна задруга, 1982.

[3] Његован Драго, *Присаједињење Војводине Србији: прилог политичкој историји Срба у Војводини до 1921. године*, Нови Сад: Музеј Војводине, 2004.

[4] Палић Миленко, *Срби у Мађарско–Угарској до 1918*, Нови Сад: Футура публикације, 1995.

[5] Попов Чедомир, Попов Јелена, *Аутономија Војводине. Српско питање*, Сремски Карловци: Културни центар Карловачка уметничка радионица, 1993.

[6] Радојевић Мира, Димић Љубодраг, *Србија у Великом рату 1914–1918*, Београд: Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет равноправних, 2014.

[7] Ракић Лазар, *Јаша Томић*, Нови Сад: Матица српска, 1986.

[8] Ракић Лазар, *Радикална странка у Војводини 1902–1919*, Нови Сад: Институт за историју, 1983.

[9] Рокаи Петар, Ђере Золтан, Пал Тибор, Касаш Александар, *Историја Мађара*, Београд: Сlio, 2002.

[10] Тејлор Џ. П. Ален, *Хабзбуршка монархија 1809-1918*, Београд: Сlio, 2001.

[11] Чулиновић Фердо, *Југославија између два рата*, Књ. 1, Загреб: Југославенска академија знаности и уметности, 1961.

Чланци

[1] Гавриловић Дарко, Марковић Саша, „Неки аспекти присаједињења Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“, *Култура полиса*, бр. 21 (2013), Нови Сад, 2013, стр. 289–308.

[2] Ђокић Небојша, „Српска Прва армија у завршним операцијама за ослобођење Србије октобра 1918. године“, *Браничевски гласник*, бр. 88 (2012), Пожаревац, 2012, стр. 119–192.

[3] Милутиновић Коста, „Војводина и стварање Југославије“, *Хисторијски преглед*, Год. 7 бр. 3–4 (1961), Загреб, стр. 200–2016.

[4] Опачић Петар, „Ослобођење Војводине 1918.“, *Добровољачки гласник*, Год. 18, бр. 31 (2008), Београд, 2008. стр. 22–33.

[5] Радовић Милорад, „Дејства српске I армије октобра 1918. године и ослобођење Србије“, *Добровољачки гласник*, бр. 12 (1998), Београд, 1998, стр. 44–54.

[6] Мира Радојевић, „Српско-хрватски спор око Војводине 1918–1941“, *Историја 20. века*, бр. 2 (1996), Београд, стр. 39-73.

Зборници радова

[1] Вајагић М. Предраг, „Ратни зајмови Аустроугарске на простору Војводине 1914–1918“, у: *Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату*, зборник радова, Нови Сад: Архив Војводине, 2016, стр. 139–155.

[2] Ковачев Вујица, „Савезничка Мисија у Будимпешти крајем 1918. године и разграничење са Мађарском“, у: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, зборник радова, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 335–344.

[3] Končar Ranko, Marković Saša, „Vojvodina beetwen Serbian and Yugoslav option during the establishment of the Kingdom SCS“, у: *Yugoslavia through Time. Ninety Years since the Formation of the First State of Yugoslavia*, zbornik radova, Ljubljana: Odelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2009, str. 93-105.

[4] Кочић М. Драгољуб, „Продор српске војске у Банат и отпор Румуна“, у: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, зборник радова, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 323–333.

[5] Крестић Василије, „Срби у Угарској у време првог светског рата“, у: *Срби и Први светски рат 1914–1918*, зборник радова, Београд: Српска академија наука и уметности, 2015, стр. 38–59.

[6] Кркљуш Љубомирка, „Организација власти Војводине у време стварања Краљевине СХС“, у: *Стварање југословенске државе 1918*, зборник радова, Београд: Савет академија наука и уметности СФРЈ, Заједница институција за изучавање новије историје народа и народности Југославије, Савез историчара Југославије, 1989, стр. 285–300.

[7] Месарош Шандор, „Мађари у Војводини и уједињење“, у: *Стварање југословенске државе 1918, зборник радова*, Београд: Институт за савремену историју, 1983, стр. 301–311.

[8] Милутиновић Коста, „Војводина и стварање Југославије“ у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, Нови Сад, 1993, стр. 83–93.

[9] Опачић Петар, „Слом централних сила на балканском ратишту 1918. године. Пробој солунског фронта“, у: *Србија 1918. године и стварање југословенске државе*, зборник радова, Београд: Историјски институт, 1989, стр. 285–296.

[10] Опачић Петар, „Српска војска на Солунском фронту и стварање заједничке југословенске државе“, у: *Стварање југословенске државе 1918*; зборник радова, Београд: Институт за савремену историју, 1983, стр. 115–134.

[11] Попи Глигор, „Банатски Румуни 1918. године“, у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*, зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, Нови Сад, 1993, стр. 215–225.

[12] Попов Душан, „Матица српска и догађаји око ослобођења 1918. године“, у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918, зборник радова*, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, Нови Сад, 1993, стр. 171–175.

[13] Храбак Богумил, „Словени у Војводини у данима ослобођења, новембра 1918. године“, у: *Присаједињење Војводине Краљевини Србији 1918*; зборник радова, Нови Сад: Музеј Војводине, Институт за историју Филозофског факултета, 1993, стр. 59–73.